

'שופטים ושוטרים' - ענייני פסיקה ואכיפה

פרשת שופטים פותחת בפסוק: "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך". "אור החיים" הקדוש מביא בפסוק זה את דברי הפסיקתא: "רבי אלעזר בן שמוע אומר, אם יש שוטרים יש שופטים, אם אין שוטרים אין שופטים". אומר אור החיים:

הדברים מוכיחים שאם אין שוטרים אין חיוב מצות שופטים. ומעתה, כל שידועים ישראל שהעם אינם נשמעים לשופטים, והשוטרים אינם יכולים לכופם, אין חיוב במינוי השופטים. וכל שהעם נשמעים לדייניהם בלא שוטר, חייבים למנות שופטים, וקוראים אנו בשופט זה: שופט ושוטר.

במילים פשוטות: אין טעם לקיים מערכת משפטית, כאשר פסקי הדין לא ניתנים לאכיפה. פסק דין הנשאר על גבי הנייר בלבד, טוב לו שלא נוצר, וטוב לשופטים שלא יעסקו בו.

אמרתי את הדברים בשעתו, כאשר בג"ץ קבע (פס"ד סימה אמיר) שבתי הדין הרבניים לא ידונו בדיני ממונות, ויותר מכך: פסקי דין בדיני ממונות של בתי הדין הרבניים לא ייאכפו בהוצאה לפועל וייחשבו כחספא בעלמא, גם כאשר הצדדים קיבלו עליהם את בתי הדין כבוררים. בזה קבע בג"ץ שבתי הדין נחותים משלושה רועי בקר, שאם קיבלום הצדדים כבוררים ניתן לאכוף את פסק דינם לפי חוק הבוררות, ואילו בתי הדין הרבניים נחותים יותר, ופסקי דינם בדיני ממונות לא ייאכפו, למרות שהצדדים קיבלו אותם עליהם כבוררים. הוריתי אז - בתפקידי כמנהל בתי הדין - לבתי הדין שלא לפתוח תיקים חדשים בדיני ממונות, ושגם בתיקים הקיימים, יחדלו מדינוים.

דיינים מסוימים יצאו נגדי בקנאות, כאילו לשם שמים, וטענו שאני עוקר את דיני הממונות מבתי הדין. לטענתם, עדיף שידונו הדיינים בדיני ממונות, ויפסקו את פסק דינם, אע"פ שפס"ד זה אינו ניתן לאכיפה. ואולי יהיו כאלו שיקיימו את פסק הדין, גם כשאי אפשר לכופם. אמרתי להם, שאינני מכיר בעלי דין שיסכימו מרצונם לשלם סכומים נכבדים, כאשר אי אפשר לכוף אותם. ואם כך הם הדברים, אין טעם לבזבז את זמנם של הצדדים ושל ביה"ד, בדיונים עקרים ובפסקי דין שאינם ניתנים לאכיפה, וקיום פסק הדין תלוי רק ברצונו הטוב של הנתבע. בנוסף, אמרתי להם, שהצדדים עצמם עלולים לתבוע את הדיינים בתביעת נזיקין, על שהראו את עצמם כאילו יש להם סמכות, בשעה שהכל יודעים שלפי פסיקת בג"ץ נשללה מהם הסמכות לחלוטין. כמובן, הצדיקים לא נתקררה דעתם, ויצאו נגדי במילים חריפות, כנהוג במקומותינו. רק כשהראיתי להם את הפסיקתא ואת דברי האור החיים בפרשה,

נרגעו - לא לחלוטין - והבינו שהוראתי נכונה, לא רק מבחינה משפטית אלא גם מבחינה הלכתית ומציאותית.

כאן אנו באים לנושא ההלכתי שעליו אני מדבר: פסקי דין לגירושין, שלא ניתנים לאכיפה - מה דינם?

כידוע, פסקי הדין לגירושין נחלקים למדרגות:

דרגה ראשונה: הצדדים יתגרשו כהסכמתם. בדרגה זו אין כל אכיפה, וכל צד רשאי לחזור בו כשיעלה בדעתו. נכון שקשה פתאום לשנות כיוון ולתבוע שלום בית, אבל זה אפשרי.

דרגה שנייה: על הצדדים להתגרש. כאן ישנה החלטה של בית הדין שאין מקום לעיסוק סרק בשלום בית, והכיוון היחיד אליו חייבים הצדדים ללכת הוא גירושין. אולם בהיעדר החלטה ספציפית על צד זה או אחר, הדרך לברוח מפסק הדין לא קשה.

דרגה שלישית: הטלת חובה ספציפית: הבעל חייב לגרש, או האשה חייבת להתגרש. כאן אין מנוס מנקיטת צעדים נגד הסרבן, אבל עדיין לא צעדי כפייה ממשיים.

דרגה רביעית ועליונה: כפיית גט על הבעל, ויש גם אפשרות על האשה, אם הפתרון של "היתר נישואין" (אשה שנייה) אינו אפשרי.

הדרגה העליונה נדירה יותר, רק חלק קטן של תיקי הגירושין מצדיק כפיית גט. בדרך כלל משמשת הדרגה השלישית של חיוב בגט כסוף פסוק. בנוסף, לפי ההלכה, חיוב בגט אינו מקנה אוטומטית גם כפיית גט. לצורך כך יש לקיים דיון מיוחד ולהביא ראיות המחייבות כפייה.

לדרגה השלישית של חיוב לגרש מצטרפת תקנתו של רבנו תם (המובאת בספר הישר חלק התשובות סימן כד) ונפסקה ברמ"א (אבן העזר סימן קנד סע' כא):

ומ"מ יכולים לגזור על כל ישראל שלא לעשות לו שום טובה או לישא וליתן עמו או למול בניו או לקוברם עד שיגרש. ובכל חומרא שירצו ב"ד, יכולים להחמירם בכהאי גונא".

מכאן צמח החוק המודרני של הטלת סנקציות על סרבני גט, הנקרא בשם: "חוק בתי דין רבניים קיום פסקי דין של גירושין, הכולל מגוון סנקציות עקיפות על סרבני גט, כגון חסימת חשבון בנק וכרטיסי אשראי, שלילת רישיון לעיסוק במקצוע מורשה (עריכת דין, ראיית חשבון, רפואה ועוד), שלילת רישיון נהיגה ועוד.

הרעיון במקורו היה של המשפטן תלמיד חכם מובהק ד"ר יעקב וינרוט זצ"ל בעבודת הדוקטור שלו - שאגב נעשתה בהתייעצות אתי - והיא קבלה בחוק את הלבוש המשפטי המתאים. היום מהווה חוק זה חלק חשוב מן הכלים העומדים

לרשות בתי הדין במלחמתם בסרבני גט, עד שקשה לתאר כיצד ניתן היה להילחם בתופעה זו, לפני שנולד החוק.

במסגרת המוגבלת שיש לי כאן, אציין חריג אחד שבו דעתי הייתה שלא להשתמש בסנקציה מסוימת. אלו היו הדברים:

לאחרונה התפרסמה החלטה של ביה"ד הגדול, לעכב את קבורת אמו של בעל סרבן הגט. מדובר בבני זוג אזרחי ארה"ב. הבעל חויב בגט בבי"ד שם, ומזה כעשר שנים שהוא מעגן את אשתו. אמו של הבעל שנפטרה, הובאה לקבורה לארץ, וביה"ד הגדול ציוה לעכב את קבורתה.

בתקנה המקורית של רבנו תם (המובאת בספר הישר חלק התשובות סימן כד), כתב רבנו תם:

אך אם כל רבותינו שוין בדבר, תגזרו באלה חמורה על כל איש ואשה מזרע בית ישראל הנלווים אליכם שלא יהו רשאים לדבר עמו, לישא וליתן עמו, להאריחו ולהאכילו ולהשקותו וללוותו ולבקרו בחלותו.

בשו"ת בנימין זאב סימן פח הביא תשובת רבנו יום טוב שהביא את תשובת רבנו תם, וכתב:

וכל ההכרחות יעשו לו, שלא ימולו בנו ולא ילמדו לו ספר ולא יקברוהו אם לא יגרש מרצונו בגט כשר על פי חכמי עירו, כי אין זה כפיה לדעת ר"ת.

הרמ"א באה"ע סימן קנד סע' כא הביא את דברי ר"ת ואת דברי בנימין זאב, וכתב: ומ"מ יכולין לגזור על כל ישראל שלא לעשות לו שום טובה או לישא וליתן עמו או למול בניו או לקברם עד שיגרש, ובכל חומרא שירצו ב"ד יכולין להחמירן בכהאי גוונא.

הרחבת הרחקות דר"ת למילה וקבורה של בניו, מקורה בהלכות נידוי וחרם. ה"נימוקי יוסף" (בבא קמא פרק הגוזל ומאכיל בדין פתיחא) כתב:

כתב הרי"ף בשם רב פלטוי גאון, היכי דמי פתיחא, אדם שנתחייב בדין וסירב ועבר על גזירת ב"ד, כותבים לקהילות ישראל פלוני גזרנו עליו דין וסירב, החרמנו אותו שלא יתפלל בעשרה ולא יזמן בשלושה, ואל תמולו לו בן ואל תקברו לו מת והוציאו בניו מבית הספר ולא ילמדו אותם תורה... עד שיקבל עליו את הדין.

השו"ע והרמ"א (יו"ד סימן שלד סעיפים ו, י) פסקו כך: הרמ"א כתב:

ויש רשות לבית דין להחמיר עליו שלא ימולו בניו ושלא יקבר אם ימות ולגרש את בניו מבית הספר ואשתו מבית הכנסת, עד שיקבל עליו הדין.

השו"ע כתב:

אם ראו ב"ד לנדות שלא יזמן בשלושה ולא יתפלל בעשרה ולא יקברו לו מת ולא ימולו לו בן, רשאים הם.

ועיין בבאר היטב שם (ס"ק יב) שהביא את דעת מהרש"ל החולקת:

ומהרש"ל כתב, חלילה לבטלם, שהעולם אינו מתקיים אלא בהבל פיהם של תינוקות. גם מה שכתב להוציא אשתו מבית הכנסת, לא נהירא. אם הוא חטא, היא מה חטאה? וכתב הט"ז, דיש לתמוה עליו יותר דלפי דעתו כל שכן שהיה לו לתמוה על שלא יקברו לו מתו, דמה חטאה הנפש ההיא שתהא מוטלת בבזיון... אלא ע"כ דכל זה לא מיירי רק בבניו הקטנים שאין בהן זכות מצד עצמן עדיין אלא תלויים ועומדים בזכות אביהם. אבל באשתו ודאי אין טעם לבזותה, דהא עולה עמו אוינה יורדת עמו.

הרי לנו מחלוקת ברורה, אם הענישה במי שעובר על נידוי וחרם, ולדעת הרמ"א גם בהרחקות דרבני תם, כוללת גם את בני המשפחה הקרובים.

יתכן שטעמם של השו"ע והרמ"א הוא על יסוד האמור בספר ויקרא (כ, ה) על העובדים למולך: "ושמתי את פני באיש ההוא ובמשפחתו והכרתי אותו ואת כל הזונים אחריו לזנות אחרי המולך מקרב עמם". נאמר על כך במסכת שבועות (לט, א): אמר רבי שמעון, אם הוא חטא, משפחתו מה חטאת? לומר לך, אין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולה מוכסין, ושיש בה ליסטים שאין כולה ליסטים, מפני שמחפין עליו.

בניו הקטנים נמשכים אחריו, כיון שאין להם זכות משל עצמם, כמו שכתב הט"ז, ואשתו משום שהיא חלק מן המשפחה ומחפה עליו.

בהתאם לזה, נוכל לראות את עמדת ביה"ד הגדול, בהוראתם לעכב את קבורת האם, משום שהיא מחפה עליו. ואכן, לפי מה שדווח בתקשורת, היה לאם הנפטרת חלק בסרבנותו של הבן-הבעל.

אינני מתעלם מן הבעיה המשפטית הקיימת כאן. החוק לקיום פסקי דין של גירושין, מסמיך את בתי הדין לנקוט סנקציות כלפי סרבן הגט. הסנקציות אינן כוללות מניעת קבורה או הוצאת בניו מבית הספר. כך שקיימת בעיה משפטית לא פשוטה בהוראת בית הדין.

בנוסף, מצאתי בהערת שוליים בספרו של נשיא ביה"ד הגדול לשעבר מרן הגר"ע יוסף זצ"ל ("יביע אומר" חלק ח אה"ע סימן כה) שעמד על השימוש בהרחקות דר"ת והרחבתם לתחום של בניו הקטנים, והסיק הלכה למעשה:

לפי זה נראה, שיש להמנע מחומרות יתרות אלו גם בהרחקה דר"ת, שלא

לנהוג מילתא דתמיהא לאינשי. גם החומרא שהחמיר רב פלטוי גאון להוציא בניו מבית הספר, נראה שאין לעשות כן בזמננו. וכן ראיתי למהרש"ל בים של שלמה שכתב, וחלילה להוציא את בניו מבית המדרש או מן הישיבה. ופעם אחת בא מעשה לידי, שכתב אלי חכם וזקן אחד בעל הוראה בדורו, שאוציא את בני המוחרם מהישיבה, ולא השגחתי בו כלל, ע"כ. והוא הדין בהרחקה דר"ת. ומיהו להרחיקו שלא לומר קדיש, הוי כהרחקה מלהתפלל בעשרה ומלזמן בשלושה, וכמו שכתב הכנסת הגדולה יו"ד סימן שלד הגה"ט אות קלה.

בוודאי שההימנעות מקבורה היא בגדר מילתא דתמיהא לאינשי, וראוי להימנע מכך בזמננו. יחד עם זאת, הוראת ביה"ד הגדול, אינה תלושה מן ההלכה. אולם בזמננו ראוי להימנע מפגיעה ישירה בבני המשפחה האחרים, וכדברי הגר"ע יוסף זצ"ל.

דרך נוספת שאימצו בתי הדין בתקופה האחרונה, היא דרך ה"שיימנג" - ביוש פומבי. דרך זו נולדה בעקבות השימוש המוגבר של הרשתות החברתיות בכל העולם. ברשתות אלו, משתמשים מיליוני בני אדם. יש לרשתות אלו מעלה וחסרון. המעלה היא שאפשר להעביר מידע ברגעים ספורים מקצה לקצה העולם. אפשר גם לעורר את הציבור להפגנות ולמחאות, כפי שנעשה בעת האחרונה בארצנו. החסרון הוא שימוש ברשת שהיא אנונימית, לפגיעה באנשים שאינם יכולים להתגונן. כך שבקלי קלות אפשר לפגוע פגיעה אנושה בחפים מפשע.

בתי הדין אימצו את השימוש ברשת הזו, בכדי ללחוץ על סרבן הגט, ע"י גילוי קלונו בציבור. זכורני, לפני כחמישים שנה, בתחילת כהונתי כדיין, נדון בפנינו תיק שבו הכרזנו על האשה כמורדת, מסוג "בעינא ומצערנא ליה". מורדת כזו, טעונה הכרזות והתראות של ארבע שבתות בבתי כנסיות, כאמור בגמרא במסכת יבמות, ובשו"ע אבן העזר סימן עז. התחבטנו מאוד כיצד לנהל הכרזות מסוג זה בתקופנו. מעולם לא שמענו הכרזה והתראה בבתי הכנסת על מורדת, וזה יעורר גיחוך בעיני הקהל. שאלנו את זקני הדיינים באותה תקופה, וגם הם לא ידעו מה לעשות. לבסוף החלטנו, שהרב המקומי יזמין את האשה אליו, ובנוכחות שני עדים יתרה בה ארבע פעמים. אולם, עתה בעידן האינטרנט והרשתות החברתיות, הדרך פשוטה הרבה יותר.

במסגרת בירור רחב יותר, מצאתי לנכון למצוא את המקורות ההלכתיים לביוש - ה"שיימנג" - ועיקרי הדברים מובאים להלן:

הביטוי הלועזי "שיימנג" נכנס לכותרות בתקופה האחרונה, כחיקוי למקובל בחו"ל, בכלי התקשורת - בעיקר בתחום של פגיעה מינית - ME TOO. מדובר בעיקר בתלונות מן העבר הרחוק, שלא הועלו ולא נבדקו ע"י רשויות החוק - לא פעם מדובר בתלונות מלפני עשרות שנים, שאין כל דרך לבררן. השימוש בדרך הביוש לתלונות מסוג זה, הוא בניגוד להלכה, כפי שנאמר במסכת פסחים (דף קיג, ב):

שלושה הקב"ה שונאן. המדבר אחד בפה ואחד בלב, והיודע עדות בחברו ואינו מעיד לו, והרואה דבר ערוה בחברו ומעיד בו יחידי, כי הא דטוביה חטא, ואתא זיגוד לחודיה ואסהיד ביה קמיה דרב פפא. נגדיה לזיגוד. אמר ליה, טוביה חטא וזיגוד מינגד? אמר ליה: אין, דכתיב לא יקום עד אחד באיש, ואת לחודיה אסהדת ביה - שם רע בעלמא קא מפקת ביה.

מדובר בעד שמילא את חובתו ההלכתית והעיד בבית דין, אולם עדותו הייתה של עד יחיד. על אחת כמה וכמה, ללא עדות כלל! גם כשמדובר בתלונתו של הנפגע קובע הרמב"ם (דעות ו, ו):

כשיחטא איש לאיש, לא ישטמנו וישתוק, כמו שנאמר ברשעים ולא דיבר אבשלום את אמנון מאומה למרע ועד טוב, כי שנא אבשלום את אמנון, אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו למה עשית לי כך וכך ולמה חטאת לי בדבר פלוני, שנאמר, הוכח תוכיח את עמיתך... המוכיח את חברו בדברים שבינו לבינו בין בדברים שבינו לבין המקום, צריך להוכיחו בינו לבין עצמו, וידבר לו בנחת ובלשון רכה.

אם כן, אסור להעיד בו יחידי, וגם אסור לשתוק. צריך לפנות אליו בלשון רכה ולהוכיחו. יתכן, ויתברר שאין לדברים יסוד, ואם יש להם יסוד, יוכל הפוגע לחזור בתשובה. אולם אם ישנה הוכחה שקבילה בבית הדין, חובתו של הנפגע או של המתלונן לפנות לבית הדין. בוודאי שהדרך לביוש פומבי ללא הוכחות ולא הגשת תלונה, היא דרך פסולה.

מצד שני, בית הדין עצמו יכול להשתמש בביוש ככלי לאכיפה. במסכת כתובות (מט, ב) מובא:

אמר ריש לקיש, באושא התקינו שאדם זן את בניו ואת בנותיו כשהם קטנים. איבעיא להו, הלכתא כוותיה או אין הלכתא כוותיה? (רש"י: דלית הלכתא כוותיה, אלא מימר אמרינן ליה, ואולי יכלכלם ויזון, אבל מיכף לא כייפינן). תא שמע, כי הווי אתו לקמיה דרב יהודה, אמר להו: יארוד (תנין) ילדה, ואבני מתא שדיא? כי הווי אתו לקמיה דרב חסדא, אמר להו כפו ליה אסיתא בציבורא וליקום (רש"י) בפירוש אחד: הוא עצמו יעמוד על המכתשת ויאמר על עצמו. פירוש שני, שליח ציבור יכריז), ולימא עורבא בעי בניה, וההוא גברא לא בעי בניה.

כאמור ברש"י, ההלכה היא שאין כופים, ואעפ"כ משתמש ביה"ד באמצעי אקטיבי מאוד של ביוש. לא רק שמוציאים עליו שם רע, שהוא גרוע יותר מתנין, אלא שמאלצים אותו לעמוד על מכתשת (לפירוש אחד ברש"י) ולבייש את עצמו בפומבי.

ביה"ד יכול גם להשתמש באמצעי כפיה כדי לברר את האמת, גם ללא בסיס הלכתי. במסכת בבא מציעא (כד, א) הגמרא מספרת על מר זוטרא חסידא שנגנב לו כוס של כסף בפונדק. כאשר ראה תלמיד חכם מאורחי הפונדק שנוטל ידיו ומנגב אותם בבגד של חברו, אמר: זה הגנב, שלא איכפת לו עת ממון חברו. כפת אותו, והוא הודה. הרא"ש אומר שכפת בשוטים. ברור שאין כאן אפילו בדל של ראייה, ואפילו לא בגדר חשד, ובפרט שמר זוטרא היה בעצמו בעל דין. ואעפ"כ השתמש מר זוטרא בכוח ביה"ד, בכדי להגיע לחקר האמת.

כך גם מסופר במסכת בבא בתרא (קסז, א) על אביי שחשד באדם על זיוף שטר, כפתיה ואודי. בשו"ע חו"מ (סי' מב סע' ג) נפסק:

ואם רואה בו (הדיין בשטר) שום שינוי, לא יגבה בו עד שיבדוק הדבר היטב. ואם צריך לכופו בעל השטר או להכותו כדי שיודה יעשו, כדי שיוציא הדין לאמיתו.

הרי לנו הלכה ברורה: כוחו של ביה"ד לעשות הכל, כולל לחץ פיזי, ובוודאי גם לחץ נפשי וביוש, בכדי להוציא דין לאמיתו, ובכדי לבצע את פסק הדין, גם לא לפי גדרי המשפט הרגילים.

הרמב"ם (סנהדרין כד, ד-י) כתב:

יש לבי"ד בכל מקום ובכל זמן להלקות אדם ששמועתו רעה... וכן יש לדיין להפקיר ממון כפי מה שיראה לגדור פרצות הדת ולחזק הבדק או לקנוס אלם זה... וכן יש לדיין לעשות מריבה עם הראוי לריב עמו ולהכותו ולקללו... וכן יש לו לכתף ידים ורגלים ולאסור בבית האסורים ולדחוף ולסחוב על הארץ... כל אלו הדברים כפי מה שיראה הדיין שזה ראוי לכך ושהשעה צריכה לכך. ובכל זה יהיו מעשיו לשם שמים, ואל יהי כבוד הבריות קל בעיניו שהרי הוא דוחה לא תעשה של דבריהם, וכל שכן בני אברהם יצחק ויעקב... ואין כבוד התורה אלא לעשות על פי חוקיה ומשפטיה.

בסיפור של זיגוד טוביה, לא היה מקום לכפות את זיגוד להודות על יסוד החשד שעוררה עדות טוביה, כי ההלכה היא שאין מלקים ואין ממיתים את האדם בהודאת פיו. רק בדיני ממונות יש ערך להודאה, כי הודאת בע"ד כמאה עדים.

כאמור, כוחו של ביה"ד גדול מאוד. בפסקי דין של כפייה אין כל בעיה להשתמש בביוש. גם בפסקי דין שאינם כפיה, כגון פס"ד לחייב בגירושין או מצוה לגרש, יכול ביה"ד להשתמש בכוחו לביוש ואולי גם למעלה מזה, כפי שראינו במסכת כתובות לגבי מזונות קטנים.

נושא הוצאת "כתב סירוב" נכנס גם כן לתחום ה"שיימינג" של בתי הדין. בשו"ע (חו"מ סימן כו סע' א) נפסק:

אסור לדון בפני דיני גויים ובערכאות שלהם, אפילו בדין שדנים כדיני ישראל, ואפילו נתרצו שני בעלי הדין לדון בפניהם, אסור. וכל הבא לידון בפניהם הרי זה רשע, וכאילו חרף וגידיף והרים יד בתורת משה רבנו עליו השלום.

בתי הדין בימינו פוסקים כדעת החזון איש (חו"מ סנהדרין סימן טו) שהלכה זו אמורה גם כלפי בתי המשפט בארץ שדנים לפי החוק האזרחי ולא לפי דין תורה, למרות שהשופטים יהודים. בעבר נהגו בתי הדין להוציא "כתב סירוב" כלפי מי שנתבע לבי"ד בדיני ממונות וסירב להתדיין בפניהם אלא בפני בית המשפט. בג"ץ בזמנו לא התערב, בטענה כי ביה"ד רק מציין עובדה שפלוגי אינו חפץ להתדיין בפניו. אולם לאחר שהתברר שנעשה בזה שימוש לבזות ולהשפיל את הנתבע כמרים יד בתורת משה, הסכימו בתי הדין למתן את הנוסח ולכתוב רק שפלוגי מסרב לדין תורה, ודינו כאמור בשו"ע חו"מ סימן כו. אבל כשגם זה לא הספיק, והיו מפרסמים בשם ביה"ד קללות ונאצות על הסרבן, הסתפקו בתי הדין בנוסח: "פלוגי מסרב לדין תורה, ולכן יכול התובע לפנות לבית משפט". עניין זה חלף מן העולם לאחר שניטלה מבתי הדין הסמכות, ואף נאסר עליהם, לדון דיני ממונות, וכתוצאה מכך אין טעם לכתוב שפלוגי מסרב לדין תורה, כי ביה"ד אינו יכול, גם אם ירצו שני הצדדים, לדון בדיני ממונות.

ה"שיימינג" בימינו, הוא אמצעי קל יחסית בעבודת ביה"ד, וניתן להשתמש בו בכל פס"ד. אולם בין אדם לחברו אין כל היתר להשתמש בזה, כאמור לעיל.

לסיכום:

- א. אין פסיקה ללא אכיפה. בתי הדין לא יקיימו דיון בעניין או במצב שלא ניתנים לאכיפה. אין לקיים דיון רק כדי להגדיל תורה ולהאדירה - וזאת בניגוד לנהוג בישיבות.
- ב. ישנם פסקי דין הניתנים לאכיפה בדרך ישירה, וישנם פסקי דין הניתנים לאכיפה בדרך עקיפה. גם אכיפה עקיפה זקוקה לפסק דין מתאים.
- ג. אכיפה בדרך עקיפה יכולה להתבצע בדרך של מניעה, באמצעות הציבור. בית הדין יכול לצוות על הציבור או על המוסדות המוסמכים להימנע ממתן סיוע, או הרשאה בתחום הזקוק להרשאה, וכן להימנע מהעסקת סרבן פסק הדין.
- ד. אכיפה עקיפה יכולה להתבצע באמצעים שיבחר בית הדין גם נגד קרובי משפחתו של הסרבן. אולם לא ישתמש ביה"ד נגד בני המשפחה באמצעים הנראים לא ראויים בעיני הציבור.
- ה. ביה"ד יכול להשתמש באמצעי פרסום למיניהם, כגון רשת האינטרנט, כדי להכלים את הסרבן ולגרום לחץ ציבורי עליו.
- ו. אין לנצל אמצעי הכפשה למיניהם באופן פרטי, ללא רשות ביה"ד.